
ЯЩЕНКО Е.М.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра психологічних
та педагогічних дисциплін,
Тернопільський національний
економічний університет,
м. Тернопіль

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

У статті аргументується, що модернізація та підвищення якості вищої освіти в сучасних умовах функціонування ВНЗ передбачає її переорієнтацію із знаннєвої на особистісно орієнтовану парадигму; вирішено вимоги до особистісно орієнтованих педагогічних технологій в контексті професійної підготовки у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів економічного профілю.

Ключові слова: особистісно орієнтований підхід, особистісно орієнтовані педагогічні технології, навчально-виховний процес, культурний розвиток, духовне зростання, студент-економіст.

В статье аргументируется, что модернизация и повышение качества высшего образования предвидит его переориентацию из парадигмы знаний на личностно ориентированную; рассматриваются требования к личностно ориентированным педагогическим технологиям в контексте профессиональной подготовки в учебно-воспитательном процессе высших учебных заведений экономического профиля.

Ключевые слова: личностно-ориентированный подход, личностно-ориентированные педагогические технологии, учебно-воспитательный процесс, культурное развитие, духовное становление, студент-экономист.

The article substantiates that the modernization and quality improvement of higher education anticipates its reorientation from

the paradigm of knowledge to the student-centered one. Article o basic requirements of student-centred teaching techniques in the context of training of students in an educational process of higher economic educational establishments.

Key words: *student-centered approach, focustd on the personaliti of the pedagogigal technologies, educationprocess, cultural development, spiritual formation, student of economics.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток вітчизняної системи вищої освіти відбувається в умовах трансформацій сучасного суспільства, глобальних економічних, морально-духовних криз, знецінення культурної ідентичності. Складні процеси, що зумовлюють зміни у нашій державі, висувають перед вищою школою важливе завдання, котре полягає у формуванні особистості майбутнього професіонала, успішне виконання якого суттєво вплине на розвиток суспільства загалом.

За таких умов особливого значення набуває проблема виховання загальної культури особистості, майбутнього економіста, його духовності, морально-етичних цінностей, що вносить у систему соціальної реструктуризації нове осмислення людиною наукових знань та продуктів творчості. Саме мораль, етика, норми і цінності суспільних взаємодій визначають вибір цілей та способів діяльності, творення молоддю особою ідеалів, переконань, світогляду, ставлень різних аспектів матеріального та духовного світу.

Реалізація інноваційної освітньої стратегії вимагає переходу до нових активних методів і технологій навчання та виховання, наповнення ціннісним змістом навчальних дисциплін,

які матимуть не лише професійно, а й особистісно орієнтований характер, в основі яких – ідея гуманізму, толерантності, діалогічної взаємодії людської взаємодіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зважаючи на деструктивні зміни в освіті, що проявляються в частковій деградації системи моральних, духовних, естетичних цінностей, зростанні прагматичних тенденцій, багато українських вчених доводять необхідність гуманізації освіти як однієї з найважливіших умов її відродження. Різні аспекти гуманістичного навчання і виховання відображені у сучасних концепціях особистісно орієнтованого навчання і виховання І. Беха, В. Білоусової, Є.Бондаревської, С. Гончаренка, О. Савченко, І. Якиманської.

Аналіз педагогічної теорії та практики показав, що на новому етапі розвитку економічної освіти проблема орієнтації на особистість в економічних вищих навчальних закладах потребує впровадження та стандартизації.

Мета статті – з позицій педагогіки обґрунтувати закладені можливості технологій особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу у вищій економічній школі.

Основними завданнями статті є розкриття можливостей особистісно орієнтованих педагогічних техноло-

гій в структурі їхнього розвивального впливу на формування довершеної особистості за умов впровадження в навчально-виховний процес ВНЗ економічного профілю.

Виклад основного матеріалу. Термін «вплив» означає процес і результат зміни індивідом поведінки іншої людини, установок, намірів, оцінок, уявлень та інших психічних станів і процесів при взаємодії з нею [6, с.89]. Оскільки проблема впливу посідає особливе місце в історії наукового знання загалом, цілком логічним є пошук надійних засобів і методів управління та розвитку груповими та індивідуальними явищами. Тому цей вплив є не лише надскладним феноменом у системі психологічного пізнання, а й інтегральним поняттям та системоутворюючою категорією сучасної педагогіки.

Звертаючись до проблеми розвивального впливу педагогічних технологій навчання і виховання на особистість, слід звернутися до питань педагогічної психології, а саме співвідношення навчання і розвитку людини, які розглядав Л.Виготський з позицій можливих підходів до їх вирішення [5].

За першого підходу, теорії навчання і виховання є незалежними один від одного процесами, де розвиток (зокрема, розумовий) розглядають як процес (за типом дозрівання), а навчання – як зовнішнє використання можливостей розвитку, як надбудову над ним. За другого – навчання прирівнюють до розвитку, а отже, обидва процеси протікають паралельно та залежать один від одного. У третьому підході об'єднуються два попередні, за яких розвиток розглядають і як дозрівання, і як навчання. З одного боку, розвиток є процесом, незалежним від навчання, а з іншого – навчання, в результаті якого людина набуває нових форм по-

ведінки і є розвитком [5, с.389]. Відтак, виокремивши такі підходи, вчений висунув тезу про те, що «навчання тільки тоді стає справжнім, коли воно передусє розвиткові» [5; с.449]. Так Л.Виготський сформулював гіпотезу про роль навчання в розвитку, а головне, про його зміст. Окреслені наукові думки про те, що «навчання веде розвиток» дають змогу сьогодні розглядати можливості педагогічних технологій, які детерминуватимуть розвиток довершеної особистості.

На нашу думку, такими сучасними педагогічними технологіями навчання та виховання є особистісно орієнтовані.

Загалом, під терміном «освітній процес», розуміють цілісну систему дидактичних впливів, основними суб'єктами котрого є вчитель і вихованець. Чи всі вони є розвивальними? Відповідь на це запитання розкривається в змістовому наповненні та технологізації особистісноорієнтованого освітнього процесу, який передбачає «спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій з його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком учня в процесі оволодіння знаннями» [10, с.37].

Сучасна вища освіта сьогодні має забезпечити основне завдання – сформувати потенціал особистості, еліту нації, а отже, ввести молоду людину в світ культури комунікації, поведінки, стосунків, мислення, що вимагає від майбутнього економіста, фахівця нової генерації репрезентування не лише ґрунтовних професійних знань та вмінь, а й норм та цінностей особистості. Аналіз наукової літератури та досвіду дає змогу окреслити шляхи впровадження особистісно орієнтовного підходу, виокремити можливості

та вийти на якісний рівень розвитку педагогічної освіти сьогодення.

До розробки особистісно орієнтованого процесу І.Якиманська висуває такі вимоги: а) навчальний матеріал має забезпечувати вияв суб'єктивного досвіду вихованця (включаючи досвід його попереднього навчання; б) викладання слід спрямовувати не тільки на розширення об'єму, інтегрування знань, але й на постійні зміни наявного суб'єктивного досвіду кожного вихованця; в) активне стимулювання учня до самоцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні забезпечити його можливість саморозвитку, самотворення, самовияву в процесі оволодіння знаннями; г) конструювання організації навчального матеріалу (що дасть змогу учневі вибирати його зміст, вид, форму при виконанні завдань [10, с.38]. Крім цього, вимоги висуваються до оцінки способів навчальної роботи, намагання зреалізовувати контроль не тільки результату, але й процесу діяльності вихованця тощо. Дослідниця вважає, що педагогічні технології не виявлятимуться ефективними, якщо ігнорувати особистісне ставлення учня до інформації, яку він отримує на занятті та акцентувати увагу лише на запам'ятовуванні, а не на розвитку самостійності мислення [10, с.38].

Процес навчання нерозривно пов'язаний з вихованням. Як зазначає І.Бех, «сучасний стан психолого-педагогічної теорії виховання не дає можливості цілеспрямовано формувати морально розвинену особистість, для якої загальноприйняті духовні пріоритети набували б глибокого життєвого сенсу й суб'єктивної цінності, виступали б дійовими регуляторами її соціальної поведінки. Виховна практика ... призводить, як правило, до культивування пристосовницької моралі,

моралі вигоди [3, с.168]». А це означає, що впрограму власного самовиховання особистості не входить формування навичок ідентифікації, рефлексії, інтуїтивного відчуття емоційних станів інших, прагнення підвищувати духовний рівень розвитку, виявлення самоцінності почуттів, емоцій і переживань, навиків дієвого співчуття і співпереживання.

Підготовка сучасного педагога, здатного впроваджувати ідеї особистісно-орієнтованої освіти, оригінально вирішувати актуальні навчально-виховні та соціокультурні проблеми, як зауважує О.Бартків, вимагає особливої організації його практичної та мислительної діяльності [2, с.53]. Здійснити ефективний розвивальний вплив може той, хто вивільнений від усіх «особистісних пристрастей», суб'єктивних догм, стереотипів, почуття зверхності, володіючи натомість творчим рівнем свідомості [8]. Іншими словами, розвивальний вплив – це акт творчості, який реалізується не в соціальному довір'ї, а всередині людини, яка прагне до самопізнання і самовдосконалення. С. Біблер писав, що людина може навчати когось життя тільки тоді, коли вона не вчить, не повчає, оскільки вчитель повинен навчати учнів не лише нормативних знань, а й життя, виходити «за межі вчительської ролі» [4].

Тобто, успішність навчання і виховання підвищується за умови сповідування її учасниками принципу «ненасильницької парадигми впливу», визнання значущості кожного з них, їхньої свободи, підтримки саморегуляції і подолання емоційних бар'єрів, висування альтернатив, формування ситуації успіху тощо. Науковці Г. Балл та М. Бургін наголошують на необхідності гуманістичного аспекту, що передбачає залучення людини до нормативних знань, способів дій, ціннісних

орієнтацій. Реалізація цього аспекту пов'язана зі створенням сприятливих умов для розвитку кожної особистості, забезпеченням оптимального прояву нею свого творчого потенціалу [1, с. 65].

В сучасній вищій освіті слід акцентувати увагу на проблемі розвивального впливу педагогічних технологій за умов довіри, саморозкриття, духовності в процесі взаємодії.

Відтак розвивальна взаємодія викладача і студентів в навчально-виховному процесі реалізовувалась через особливу презентативну подачу знань за допомогою вербального та невербального каналів спілкування та певні форми і інтерактивні форми організації заняття (рольова гра, діловий обмін у формі міні-конференцій, презентації групових проєктів, розв'язування кросвордів чи задач, вирішення педагогічних ситуацій, реалізація інтимно-особистісного спілкування засобами тренінгових вправ).

Розвивальний вплив – це складний феномен, який включає особисту привабливість (механізм перцептивного впливу), і процес взаємодії (поле інтерактивного діяння), і результат впливу. Він проявляється залежно від рівня розвитку самосвідомості особистості, її духовності, базується на особистісному й комунікативному потенціалі, що й забезпечує його успіх.

Ефект розвивального впливу позначається на зміні суб'єктивних характеристик, а саме базовому рівні особи, котрі охоплюють психічні властивості (темперамент, характер, здібності); знання, вміння, навички, досвід, інтелекти норми і цінності; світогляд, морально-етичну та естетичну сфери, спрямованість; установки, диспозиції, ставлення особи до світу, інших людей та до самого себе; діяльність і спілкування. Кожна із характеристик – це по-

єднання значимих особистісних якостей, які є суттєвими у полі реалізації процесу навчання і виховання. Основною умовою їх розвитку є усвідомлення необхідності самозміни, саморозвитку та самотворення, поштовхом до чого має бути особистісно орієнтована педагогічна взаємодія.

Здебільшого прагнуть до ефективного розвивального впливу ті педагоги, які використовують інноваційні технології. Сучасні дослідники зауважують, що старання педагога можуть бути обумовлені різними мотивами – від підвищення ефективності навчально-виховного процесу до намагання привернути до себе увагу, здобути визнання, справжню суть яких з'ясувати буває нелегко, оскільки з часом вони можуть змінюватися [2]. С. Рубінштейн зазначав, що «людина є особистістю в силу того, що вона свідомо ви- значає своє ставлення до оточуючого... Тому для людини як особистості таке фундаментальне значення має свідомість, не лише як знання, а й як відношення» [9, с. 312]. З певного етапу розвитку проходить зародження «духовної складової свідомості» (за В. Зінченком) [7].

Особистісно орієнтовані педагогічні технології передбачають можливість здійснювати самонавчання як індивідуальну діяльність щодо трансформації соціально значущих нормативів (зразків) засвоєння, поданих у навчанні. Слід, окрім цього, формувати особистість студента, оскільки саме ці новоутворення будуть запускати в дію продуктивний процес навчання. При конструюванні і реалізації навчально-виховного процесу необхідна особлива робота з метою виявлення суб'єктного досвіду кожного студента, його соціалізації («окультурення»), контроль за способами навчальної роботи, співпраця викладача і студента, котра спря-

мована на обмін досвідом, спеціальна організація колективно розподіленої діяльності між всіма учасниками навчального процесу [10]. Саме у ньому проходить зіткнення соціального досвіду з особистим досвідом кожного та виявляються потенційні проблеми, що містяться у площині виховання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можливості сучасних педагогічних технологій, як дієвої системи розвивального впливу у плеканні довершеної особистості, закладені в технології особистісно орієнтованого навчання і виховання, оскільки спрямовуються на зміну характеру, світогляду, норм та цінностей, інтелекту особи, її вчинків, діяльності та спілкування тощо. Найбільша цінність цих можливостей у тому, що вони запускають в дію механізм саморозвитку особистості, позаяк не є нав'язливими, диктуючими, насильницькими. Педагог, який використо-

вує особистісно орієнтовані технології, є не лише професійним проектувальником (спеціального конструювання навчального тексту, ціннісного змістового наповнення дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій з його використання, типів навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком вихованця), а й полегшувачем розвитку молоді людини завдяки педагогічному спілкуванню на засадах діалогічної взаємодії, партнерської поведінки, поваги і толерантності. В потенціалі інтерактивних форм та методів навчання і виховання у ВНЗ економічного профілю, використанні методів проєктів, кейс-технологій, ситуаційного навчання, інформаційних технологій, ділових ігор, які використовуються викладачем, мають домінувати не основи раціональної прагматики та маніпуляції в професійній діяльності, а засади виховання загальної культури особистості, духовності, морально-етичних цінностей, діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балл Г. О. Анализ психологических взаимодействий и его педагогическое значение / Г. О. Балл, М. С. Бургин // Вопросы психологии. – 1994. – № 4. – С. 56–66.
2. Бартків О. Готовність педагога до інноваційної професійної діяльності / О.Бартків // Проблеми підготовки сучасного вчителя: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Ред. кол.: Побірченко Н.С. (гол. ред.) та інші. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2010. – Випуск 1. – 271 с.
3. Бех І.Д. Наукові засади створення особистісно орієнтованих виховних технологій / І.Бех // Бех І. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Бех. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – С.160-169
4. Библер В. С. От наукоучения — к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 413 с.
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред.В.В.Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.– (Психология : Классические труды).

6. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю.Головин. – 2-е изд., перерпб. и доп. – М. : Харвест-АСТ, 2001. – 976 с.
7. Зинченко В. П. К началам органической психологии / В. П. Зинченко. – М. : Нов. шк., 1997. – 334 с.
8. Куницына В. Н. Межличностное общение : учеб. [для вузов] / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
9. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей связи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.
10. Якиманская И. С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И. С. Якиманская // Вопросы психологии. – 1995. – №2. – С. 31–42.